

A számok jelentése a IX–XIII. századi magyarság történetében.

A számok jelentésének és a különböző foglalkozású (vadász, halász, állattenyésztő, földművelő stb.) társadalmak lelki alkatának összefüggéseiről szóló megállapításainkat¹ a tanulmány keretében alkalmazni próbáljuk a magyarság történetének első századaira és megkíséreljük az azokban szereplő szám-
adatok kialakulását és jelentését megvilágítani.

Az egykorú források és a későbbi krónikák speciálisan kedvelt számait, a hagyomány által megrögzött számokat és az exakt történeti adatokat semmiesetre sem könnyű egymástól elválasztani. A történetírás kezdetleges korában a szokások, a hagyomány és a tényfeljegyzések még teljesen keverednek, de mindenesetre a *hagyomány* és a *szokások* érvényesülnek erőteljesebben. Ha tehát a kezdetleges történetírásban bizonyos számok gyakrabban ismétlődnek vagy feltehető történeti ok nélkül, mint számvariációk lépnek föl: mindig föl kell tételezni ezek jellegzetességét. A hagyomány kialakulásában döntő szerepe van a számok kedveltségének és jellegzetességének, de az egyszer lerögzített hagyomány később megmerevedhetik. Például az első krónikákban vagy az arab és bizánci tudósításokban szereplő számok még élő természetűek, mintegy hű tükröi a földművelő, kereskedő vagy nomádos természetű kulturák társadalmi szokásainak, később ugyanezek a szokások és a nekik megfelelő kedvelt számok üres sablonokká lesznek, melyeket unos-untalan használnak még akkor is, amikor az élő szokások már rég kihaltak, vagy legalább is halódnak. Így váltja föl a hagyomány frissességét a megszokott számformula gépies ismétlése. Néha azonban meglepve tapasztaljuk, hogy a változott kulturális viszonyok milyen erővel viszik keresztül a maguk számformáit a megrögzött hagyományok átértelmezése útján (l. a 7 vezér hagyományát Anonymusnál).

Nagyon konkrét jellegű adatoknál semmiesetre sem szabad elhanyagolni a valóságtények, a történeti adatok belejártását. Pld. a kortárs Kézai tanusága szerint a morvamezei csatában Bástély Rénold és 3 testvére, András, Salamon és László vitézkedtek; azonban okleveleink tanusága szerint ugyanakkor „kitüntette ott magát a Baksa, Bökény, Ják, Ludány és Oslí nemzetség egy-egy tagja is, ... a Kaplony és a Miskolc

nemzetségek két-két, az Abáknak négy, a Gutkeled nemnek pedig épenséggel tíz tagja“;² hogy ezekben az esetekben a tények domináltak-e: tényleg az illető nemzetségek számszerint felsorolt tagjai tüntek-e ki, vagy pedig a hagyomány, a szokások kedvenc számokat képező ereje vette át hamarosan a maga döntő, határozott szerepét, az bizonyossággal meg nem állapítható. Ahhoz, hogy valamely előírt szám döntőleg befolyásolja a tényeket, mindig bizonyos időnek is kell eltelnie. Kézai tudósításához képest a morvamezei csata igen közeli időben folyt le, — jóllehet a kedvenc, az előszeretettel használt számok kialakulásához egy megfelelő, pld. nomád vagy földművelő kultúrában a primitív fantázia friss ereje folytán elég lehet 10, 20 vagy 30 esztendő, sőt esetleg érvényre juthatnak rögtönösen is — de hogy melyik tényező hatott: a konkrét tények előfordulásai, vagy a szokások, a hagyomány, a mondák rendkívüli ereje, azt teljes bizonyossággal nem lehet eldönteni. Amikor azonban valamely, az illető kultúrára jellemző kedvenc szám feltűnően sokszor fordul elő, akkor ez jellegzetes lehet egészen konkrét történeti adatok esetén is.

1. A feketetenger-melléki magyarsággal szomszédos népek számformái.

A magyar őstörténet számszerű adatai elég kisszámúak, de a hasonló kulturájú szomszéd népekkel való összehasonlítás és az ősmagyarság műveltségi állapotának ismerete alapján meg tudjuk ragadni a számadatok és a műveltségi állapot néhány jellemző összefüggését. A magyarokkal szomszédos népek közül elsősorban a besenyőknek és a kazároknak történeti és számszerű adataival való összehasonlítását tartjuk szükségesnek.

A magyarok hatalmas ellenfelei: az őket Etelközből és Levédiából kiűző *besenyők* Biborban született Konstantin tudósítása szerint 8 kerületre (valószínűleg törzsre) és 40 kisebb részre (valószínűleg nemzetségre) oszlottak.³ A besenyők 8 törzse két 4-es félre tagolódott.⁴ Hogy kitűnőleg nomád jellegű nép volt, arról Gardízi tudósításaiból értesülhetünk: „a besenyők vagyonos emberek, lovaik, marháik, juhaik nagyszámmal vannak, arany és ezüst edényeik is vannak“. (MHK 151.) Joggal föltételezhetjük tehát, hogy a besenyők a magyarokat 890 táján kiűzván Etelközből, új otthonukban, Konstantinós Patzinákiájában a nomád népekre jellemző nagyobbfokú

szervezettségben éltek: szabályosan 8, illetve 4—4 törzsre és 40 (illetve 2×20) nemzetségre oszlottak, ami a 2—4—8 alapján való nagyobbfokú megszervezettségüket és az 5-ös számrendszerben való előhaladásukat ($5 \times 8 = 40$) igazolja.

A kazárok IX. és X. századbéli kulturájáról a X. századbéli arab írók tudósítanak. Számkulturájuk egy nomád állapottól a földművelés és kereskedelem irányában haladó nép sokirányú kifejlődését szemlélteti. Az, hogy kétféle kazár van, nem csupán a népség kevertségét, hanem az egyik race-nak, valószínűleg az északibb fehérnek mint uralkodó és előkelő osztálynak a másik fölé való helyezkedését mutatja, másrészt társadalmi kasztok belső kialakulását és ellentétét.⁵ Már több városuk van, melyek nagyterjedelmű mezővárosok képében jelennek meg.⁶ Földművelésük virágzó,⁷ de házépítésük még nomád formákat mutat.⁸ A főváros, a Volga melletti Itzil vagy Itil, kőfállal van körülkerítve. A beütő kóbor nomád magyarokkal szemben már 833-ban fölépítettek még egy várost: Sarkelt a Don mellett, amelyet e célból várszerűen erősítettek meg.⁹ A kőfállal való bekerítés biztosítja nem csupán a védelmet, hanem az ipart és kereskedelmet is, melyek fontos bevételi forrásai az állami és városi közigazgatásnak.¹⁰ Állami szervezet tekintetében a kazár államra a kettős fejedelemség jellemző,¹¹ azonban már ezen túlmenőleg további főhivatalnokok rendjét is ismerte¹² és részletes adózási (V. ö. a 10-es jegyzettel) és igazságszolgáltatási szervezetet fejlesztett ki.¹³

A kazárokra vonatkozó számszerű adatok közül a következőket emeljük ki: „Királyuk zsidó vallású s mondják, hogy 4000 testőre van“; (MHK 224.) „derékhada 12000 emberből áll“; (MHK 214.) „7 bírása van“. (MHK 225.) Istakhrí és Ibn Haukal szerint: „a kazároknak még egy városuk van, melyét *Skemendernek* neveznek... E városnak sok kertje van, s azt mondják, hogy (ezek területe)... körülbelül négyezer (*Ibn Haukal*: negyven ezer) szőlőskertet foglal magában“. (MHK 231—32.) Itil, a főváros, két részből áll, egyik a folyó nyugati partján, a másik a keleti parton. A nyugati parton levő várost kőfalak veszik körül s a falnak 4 kapuja van (MHK 212, 213, 223.) melyek valószínűleg a 4 világtáj szerint igazodtak. „A királynak 9 bírása van a zsidók, keresztények, moszlimok és bálványimádók közül“ (MHK 215.). „A kazár (fő) király minden negyedik hónapban egyszer megy ki sétálni“ (MHK 217.) a király csak 40 évig uralkodhatik“ (MHK 219.); „ágyasai 60 fiatal leány“ (MHK 218.); „a királynak, ha meghalt, a szokásos törvények

értelmében egy nagy síremléket emelnek, mely 20 külön helyiségből áll". (MHK 218.)

A kazárookra vonatkozó számadatok egy nomád nép számkultúrájának a továbbfejlődését mutatják. A nomádos 2-es többszöri osztódása és sokszorozódása (2, 4, 20, 4000, 40,000) a nomád szervezet magasfokú fejlettségéről tesz tanúságot, a használt számok azonban világosan mutatják az ipar és kereskedelem megjelenését is. A számlálás erősen meghaladta az ősi egyszerűbb 5-ös és 10-es számrendszereket s legalább is 20-as számrendszerük lehetett. A 40-es szám többszöri előfordulása egymagában is a nagyobb számok szokásos és gyakori használatra mutat. Hogy a nagy tömegeket (a katonaság, a testőrök számát) az 1000-nel mint a sokaság kifejezésével kapcsolódó, kedvelt számukkal fejezik ki (12000 testőr, 40000 katona), ez amellet szól, hogy a számlálás során igen nagy számokig jutottak el. A bírák száma egyik verzió szerint 7, a másik szerint 9: mindkét adat az időszámítás nagyobb fejlettségét teszi valószínűvé. Mindenesetre túlhaladták az egyszerűbb, a nomád kereskedő és zsákmányoló, folyó- és tengerjáró népeknél gyakori 7-es időszámítást. A 12-es számnak az 1000-rel való kapcsolódása arra mutat, hogy ismerték a 12 hónapból álló esztendőt is, a 60-as szám használata pedig arra, hogy a 60-as alapú időszámítást is igénybe vették és mindezeket már nemcsak mint időszámokat fogták föl, hanem térbeli dolgokra és viszonyokra is alkalmazták (a kazár birodalomnak a IX. században 9 tartománya van,¹⁴ az újugurok khákánja fővárosának 12 kapuja van¹⁵).

2. A feketetenger-melléki magyarság számformái.

A magyarok szomszédainak, a besenyőknek és kazároknak a IX. és X. századbéli műveltségi állapotát és az arab és bizánci írók tanúságát szem előtt tartva, feltételezhetjük a levédiai és etelközi magyarságról, hogy kultúrájuk — ha nem is volt a kazárokéval egyenértékű — azokét már némileg megközelíthette. A magyarság a IX. században úgy Levédiában, mint későbbi hazájában, Etelközben is mint kitünően nomád nép éli világlátásában, a zsákmányolás révén fokozatosan gazdagodva, ruházatában, fegyverzetében, egész külső megjelenésében is mindinkább az előkelő és gazdag nomád nép jellegzetes vonásait ölti fel.¹⁶ Az állattenyésztés nyomán kivirágzó jólét azonban természetesen nem zárja ki az egyéb foglalkozásokat, amilyen

pld. a halászat, amelyet — a nomád népek módjára — inkább csak a téli időben folytattak.¹⁷ Föltételezhetjük, hogy vadászattal is foglalkoztak; mert tartományuk Ibn Rusta szerint „fában és vízben bővelkedő“. (MHK 169.) A mellékfoglalkozások közül már a kubánmelléki hazában különösebben előtérbe nyomult a földművelés, amit mutatnak a bolgár-törököktől s részben az alánoktól valószínűleg már ott átvett szavaink, melyek az egyszerűbb nomád viszonyokat jóval meghaladva, részletesebb földművelésre és gazdálkodásra mutatnak.¹⁸ Amikor a magyarok a kubánmelléki, kaukázusvidéki hazából a Fekete-tenger felső mellékére szorulnak, úgy látszik a földművelés állandóbb letelepülést kívánó foglalkozását, ha nem is teljesen, — Ibn Ruszta szerint „sok szántóföldjük van“ (MHK 169.) — de részben földadják és újra kóbor nomád néppé alakulnak vissza („sátraik vannak s oda mennek, ahol a legeltetésre (több) fű kínálkozik“ stb.). Ez az átalakulás Etelközben csak fokozódhatott, hiszen Böles Leó kitűnőleg nomád népnek nyilvánítja a turkokat: „Követi őket az állatok, ménék és kancáknak sokasága... nincs körülárkolt táborhelyök... hanem a csata napjáig nemzetségek és ágak szerint elszéledten télen-nyáron szakadatlanul legeltetik lovaikat“. (MHK 35.) A földet valószínűleg inkább csak nomád módra, az állattenyésztés mellett művelték, főleg nőkkel, gyermekekkel és foglyul ejtett rabszolgákkal.¹⁹ Ez utóbbiak azonban könnyen beleolvadhattak az uralkodó osztályba, nem lévén olyan erős válaszfal az egyes osztályok között, mint a teljesen kialakult gazdag nomád népeknél. Kereskedésük a pillanatnyilag zsákmányolt emberanyag révén jött elsősorban számba. Iparuk a nomád népek szükségleteihez képest fejlett volt: „A magyarok gazdag felszerelésében és díszítményeiben uralkodó az ezüst, sőt azt mondhatjuk, hogy egyetlen történeti nomád nép sincs, amelynek anyagi kulturájára annyira jellemző volna az ezüst, mint a magyaréra. Az ősmagyar fémművességre az ezüst nyomta rá a maga bélyegét“.²⁰ Kereskedésükre annyi adatunk van, hogy rabszolgáikért a bizánciaktól aranyszöveteket és színes gyapjú szőnyegeket kaptak cserébe.²¹ Ezek képezheték vagyonuknak egy részét s talán részben ezekből került ki a nomád népeknél szokásos kalim, a leány vételára. Gardízi szavaiból azonban az tűnik ki, hogy a levédiai nomádiszáló magyarság legfőbb értékmérője és gazdagságának alapja a ló volt s a menyét-, nyest-, evet-, hód-, rókaprémek csak másodsorban szerepeltek értékmérőként.²² (A prémkereskedés előtérbe

kerülésében elsősorban onogur és bolgár befolyásnak van része).^{23.}

A magyarság műveltségére vonatkozó adatokat megfelelően egészítik ki a levédiai magyarság hadi, társadalmi és állami jellegű megszervezettségére vonatkozó adatok. Ibn Ruszta mondja a levédiai magyarságról: „Fejedelmök 20,000, (vagyis sok) lovassal indul ki hadjáratra. *Kende*-nek hívatik és ez a név főkirályuknak címe, mert annak a férfiúnak a neve, ki felettök (tényleg) uralkodik, neve (címe) *dsila*. Minden magyar a *dsila* szavára hallgat s támadást és védelmet s más ügyeket érdeklő parancsainak engedelmeskedik“. (MHK 167—168.) A magyarság tehát már a IX. század folyamán elérhette a nomád államiság azon fokozatát, amikor a vitéz vezér az első törzsfőt lassankint háttérbe szorítja. Ezekután természetes, hogy végül a levédiai-etelközi magyarság a kazár fejedelem és Lebediás (Előd) tanácsára és a kazár birodalom mintájára a nemzetségek és törzsek fejei fölé legfőbb fejedelemül a „bölcstanácsú és gondolkodású, kiválóan vitéz és az uralomra alkalmas Árpádot“ teszik. (MHK 122.) A magyar törzsek száma Biborban született Konstantin szerint 8, melyek között első a kabarok törzse, amely maga is 3 törzsrre oszlik.²⁴

A feketetenger-melléki magyarság számformái elsősorban a nomád, állattenyésztő, erős hadiszervezetű társadalmak jellemző vonásait viselik magukon. Kedvelt alapszámuk a 2-es lehetett, amit megerősít a kettős fejedelemség intézménye, valamint a gyakran előforduló fejedelem- és vezérpárok. Az első történetileg szereplő ilyen vezérpár a kubánvidéki „hunok“ két királya: Gordas és Mogeris,²⁵ de ugyanezre mutat Lebediás és Árpád, Álmos és Árpád, Árpád és Liuntis, Árpád és Kurcsán kettős vezérsége is. A fejedelem- és vezérpárok hagyománya világosan látható Anonymusnál és Kézainál (l. 160. és 161. o.). A levédiai magyarság azonban eljutott a 2-es sokszorozásához (2, 4, 8.), valamint a 2-esnek az 5-ös számrendszerrel való kombinációjához is. Hogy a hozomány összege (10 prém) nagyobb kerek számmal van meghatározva (MHK 173.), ez arra mutat, hogy a levédiai magyarság a 2-es számrendszer kapcsán a kéz egysége fölhasználásával a második étappe-ot nem csupán elérte, hanem a sokaság kifejezésében valószínűleg a még nagyobb számok (a 20-as, a 40-es) felé haladt. A nagy számoknak 1000-rel való kifejezése (20,000 harcos) is túlmutat egy primitív állattenyésztő nép számkultúráján; de azért a feketetenger-melléki magyarság ezen a téren elmaradt a ka-

zárók intenzivebb földművelést, fejlettebb időszámítást és meszebb ágazó kereskedelmet mutató számrendszere mögött. A 3-as szám is, amely a fejlettebb földművelésnek és időszámításnak az alapszáma, csakis a kazár eredetű kabarok három osztatú törzsénél fordul elő.

Az ősmagyarság törzsi és hadiszervezetének alapszáma minden valószínűség szerint a 8-as volt, akárcsak a besenyőknél, akik bizonyára még fejlettebb hadiszervezettel bírtak. Biborban született Konstantin tudósítása szerint a magyarok 7 törzséhez csatlakozik nyolcadikul a kabarok eredetileg három törzse.²⁶ Nem valószínű azonban, hogy a magyarság eredeti törzsszáma a 7-es lett volna. Igaz, hogy a finn-ugor népeknek kedvelt száma a 7-es, s a török népeknél is előfordul,²⁷ de nem annyira mint teljességet, lezártágot kifejező szervezeti vagy időszámítási egység, hanem mint a 6-os egységen túlmutató, nagyságot, sokaságot jelző irracionális szám. A nomád szerveztű népek törzsszámait viszont kitünően a hadi szervezet tudatosan kialakított egységeit jelzik s ehez képest leginkább a 2-es, 3-as vagy 5-ös többszöröseiben jelennek meg (8-as, 9-es, 10-es, 12-es, stb.), és csak igen ritkán a hadiszervezet szempontjából hasznavehetetlen (sem kétfelé, sem háromfelé nem osztható) 7-es számban.²⁸ Valószínűnek kell tehát tartanunk, hogy az ősmagyar hadiszervezet alapszáma a kabarok csatlakozása előtt is a 8-as volt. Feltehetjük ennek alapján, hogy esetleg a Biborban született Konstantin felsorolásában szereplő *kettős Kürt-Gyarmat törzs egy törzsbe foglalása, épen a kabarok csatlakozása folytán, a régi 8-as törzsszám fenntartása kedvéért történt.* Az Anonymusnál fennmaradt „Hét-magyar“ kifejezés ezzel kapcsolatban úgy magyarázható, hogy az egyesülés és a törzsek átrendezése után ezzel a kifejezéssel állították szembe az eredeti magyar törzseket és a csatlakozott kabarokat.

3. A X–XI. századbeli magyarság számformái.

Az ősmagyarság kulturájára és számadataira vonatkozó régebbi kútfők híradásai érdekes módon vethetők össze a későbbi magyar krónikák adataival, amelyekben világosan látható a hagyomány által megszentelt számformák küzdelme a változott és változó műveltségi viszonyok által előhívott számformákkal.

Az ősmagyarság számformái, amelyeket a régebbi kútfők följegyeztek, a hagyomány erejénél fogva tovább élnek s ezen az

úton belekerülnek a honfoglalás későbbi kútfőinek, a krónikáknak a számanyagába is. Közben azonban a magyarság kultúrája jelentős változáson megy keresztül és ez nem hagyja érintetlenül a hagyományok által megszentelt számformákat sem.

A Tisza- és Dunamelléki hódítás első évtizedeit a honfoglalás ténye töltötte meg, a továbbiakat a virágzó nomád népek módjára a háborúskodás, a kalandok keresése, a zsákmányolás. Ekkor már a magyarság újra gazdagodik, a zsákmányoló kalandozások ismét intenzívvé teszik a keletről hozott s továbbra is keleti népekkel folytatott kereskedést.²⁹ A X. századbeli magyarságra vonatkozó egyetlen számszerű adat a 12-es szám első megjelenése: Géza fejedelemnek a német császár koronázására Quedlinburgba küldött 12 követe.³⁰ Hogy a 12-es szám, amely a kereskedő és kalózkodó népek kedvelt száma s a napév-számítás alapszáma, valóban magyar eredetű-e, vagy a följegyző német krónikás keze nyomát mutatja, az határozatlanul el nem dönthető.

A letelepültebb életmód következtében mind nagyobb jelentőségre jut a magyarság foglalkozásai között a földművelés, melynek kezdetei szintén keletre nyúlnak vissza és bolgár, alán keveredéssel kapcsolatosak. Azonban a honfoglaló magyarság törzsrendszere (a 8-as!) és más adatok arra mutatnak, hogy a honfoglalás korának rétegződésében háttérbe szorultak a földművelő elemek: az onogur bolgárok, az alánok, a rabszolgáknak alkalmazott szlávok s egyéb néptörzések, így a földműveléssel és kereskedéssel jobban foglalkozó kabarok (kazárok) is. A magyarság mint kitünőleg nomád nép jut el a mai Magyarországra földjére s hódítja meg azt. Azonban nincs okunk kételkedni abban, hogy a többi foglalkozási ágak is megmaradtak, legföljebb egymáshoz való viszonyuk változott meg; a kalandozások korában a zsákmányolás kerülhetett első helyre, a kalandozások lassú megszűnése után pedig ismét a földművelés és belterjesebb állattenyésztés. Szent István törvényében a 2-es és 5-ös számrendszernek nagy számokban való kombinációit (10, 16, 50, 100, 110) együtt találjuk a 3-as, 7-es, 12-es mindinkább szaporodó előfordulásával.³¹ Endrének a tihanyi apátság részére kiállított adománylevele, amely számszerűleg részletezett gazdasági szolgáltatásokat tartalmaz, világosan mutatja a 3-assal és 7-essel kapcsolatos számformák előtérbe nyomulását, a részletező földművelés és állattenyésztés számokban gazdagabb voltát.³² Érdekes megjegyezni, hogy ennél az igen reális jellegű ügyletnél az adományozó hatóság a számszerűség

formai követelményének nem csupán az adminisztratív elrendezkedés irányában törekszik lehetőleg teljes mértékben eleget tenni, hanem az időszámítás által fölhasznált és ott kedveltté, sőt szakrálissá magasztosított 7-es számmal kapcsolatban határozottan esztétikai, érzelmi jellegű számformulát mutat fel: „az alapítólevél keltezése «a hétszeres ég s az egész teremtés egyetlen istensége üdvösséghezó megtestesülésének 1055-ik esztendejét» említi“, amikor is a „léggyőzelmesebb fejedelem“-mel, Andrással együtt „a legnemesebb herceg, Béla uralkodott“.³³ A pogány világnak keresztény köntösbe öltöztetett számformulája („hétszeres ég“) így kapcsolódik a szintén pogány (keleti) eredetű kettős fejedelemség intézményével. A számformulák föllépése, a hármasságoknak a kettősségek rovására való térfoglalása a földművelés lassú előnyomulásával párhuzamos jelenség, amely a régi számszerű hagyományokat is többé-kevésbé átalakítja.

4. Krónikáink a számokról.

Teljes egészében elénk rajzolódik a megváltozott viszonyok átalakító hatása, ha összehasonlítjuk a honfoglaló magyarság számformáiról szóló régebbi tudósításokat a honfoglalásról szóló XI–XIII. századbeli magyar kútfókkal, az Anonymusnál és Kézainál található számszerű adatokkal, melyekben egyrészt világosan láthatjuk a honfoglaló nomád magyarság jellegzetes számformáinak hagyományokban leszögezett nyomait, másrészt a megváltozott foglalkozások és az intenzívebb számkultúra jellegzetes jeleit.

a) *Anonymus számformái.* Anonymusnak a nomád hagyományokra visszamenő adatai között Álmos és Árpád viszonyában a kettős fejedelemség világos nyomait láthatjuk: a honfoglalás *tényleges* vezére Árpád, de Álmos csak a honfoglalás után hal meg s Árpádot csak ezután választják meg a magyarok fejedelemmé. (12–13. f.) A magyar ősi szervezkedésnek, a szokásoknak és a hagyományoknak a 2-essel kapcsolatos beidegzését mutatják az oly gyakorta előforduló kettősségek, amilyenek pld., hogy Anonymusnál Árpád vezérei, *Ond* és *Ketel*, *Ösbő* és *Velek*, *Ete* és *Vajk*, *Ösbő* és *Öse*, *Szabolcs* és *Tas*, *Ed* és *Edömér*, *Szovárd* és *Kadocsa* (testvérek), *Gyula* és *Zombor* (testvérek), *Bolya* és *Bonyha* (testvérek), *Gyula* és leányai: *Karoldu* és *Saroltu*. Ugyanúgy megtaláljuk Anonymusnál a 2-esnek és háladványainak az 5-össel mint alapszámmal való fölhasználását: Árpád Halics városában többek közt 10 kitűnő arab paripát kap

ajándékol (11. f.); Árpád 20 napot tölt Attila városában (45. f.); Ösbő vitézei közül 20 magyar esik el (51. f.); a honfoglaló magyarok Munkácson 40 napot töltenek (39. f.). Mindezek nem csupán Dáres Phrygius és a Biblia számainak esetleges hatását mutatják, hanem azt is, hogy a magyarok a számolásban tovább haladtak a megkötött, nagyobb számok (10, 20, 40) felé, majd pedig a kevésbé megkötött, sokaságot kifejező nagy számok felé.³⁴ Anonymusnál gyakran találjuk a 3-as, 7-es és 12-es számokat és ezek többszöröseit. Almos Ladomér városában 3 hétig marad (11. f.); a magyarok Borsova várát harmadnapra veszik be (14. f.); Zalán vezér küldöttjei Árpádot harmadnap köszöntik (14. f.); a Zalán elleni hadjáratban *Lél, Bulcsu és Botond* a vezérek (41, 42. f.); a Galád elleni hadjáratban *Szovárd, Kadocsa és Vajta* (44. f.); Ottó német király elleni hadjáratban Lél, Bulcsu és Botond helyett Botond, Szabolcs és Örkény a vezérek (56. f.); Ösbő 3 napig marad a Pét-mezőn (48. f.); a vezérek (Ösbő és Velek) harmadnapon rendezik el seregeiket Mén-Marót ellen (51. f.); Ösbő és Velek vitézeinek harca Mén Marót ellen 12 napig folyik (14. f.). Árpád Zalán vezérhez 12 fehér lovat, 12 tevét és 12 kun fiút küld, a vezérnének pedig 12 hölgymenyétprémet, 12 nyestbőrt és 12 aranyos köntöst (14. f.); Árpád 14-ed napon vonul be Veszprém városába (49. f.), 21-ik napon tart tanácskozást Ecilburgban (47. f.), 1 hónapig tart pihenőt Halicsban (11. f.). Ösbő vitézei közül 15 székely esik el (51. f.). A 3-as, 7-es, 12-es és többszöröseik rendszerint az intenzivebb földművelés és részletezőbb időszámítás kísérőszámai s legtöbbször a hét, a holdhónap s a napév ismeretével járnak együtt. Természetesen ezek az Anonymus korára jellemző számok nem azt jelentik, hogy a honfoglalás magyarjai nem ismerték a hetet, a holdhónapot s a napévet, de föltehető, hogy ez irányú ismereteik az Anonymus koráig eltelt idő alatt sokkal intenzivebbekké lettek, sokkal inkább beleférkőztek gondolkodásmódjukba és reányomták bélyegüket kedvelt számformáik kialakulására.

b) *Kézai számformái.* Kézai számadatai közül nem egy arra mutat, hogy közvetve vagy közvetlenül a magyar hagyományokból van merítve. Hogy *Hunor* és *Magor* a Maeotis ingoványaiban Belár fiainak asszonyait s az alánok fejedelmének, Dulának két leányát fogják el s ezek ivadékaiból származnak a hunok és magyarok, ez bizonyosan az ősi időkből, a feketetenger-melléki hazákból fennmaradt hagyomány.³⁵ Jelek vannak arra, hogy Kézai sokszor közvetlenebbül ragaszkodik

a nomádos hagyományhoz, mint Anonymus.³⁶ De joggal föltehető, hogy az ő korában: a nomád kunok és Kun László idejében újra jobban kivirágozhattak a nomádos kettősségek (természetesen már inkább tarkázva a fejlettebb kultúra hármasságaival és egyéb számformákkal, sőt teljesen szabálynélküli számok megjelenésével). Erre mutat, hogy Kézai előadása szerint Scythiában két nagy folyóvíz ered, az Etől és a Tagora;³⁷ Etele vezérségéért Csaba és Aladár vetélkednek, Csaba két fia Ed és Edemen (15. §.), Könd kapitány fiai Kücsid és Kopján (19. §.). A jövevény nemzetségekről szóló függelékben együtt szerepelnek Olivér és Rátolt (56. §.), Becse és Gregor (57. §.), továbbá Hont és Pázmán (50. §.), Wolfer és Hedryh (52. §.), Keled és Guth (54. §.), Simon és Mihály (61. §.), Simon és Bertrám (61. §.), akik mind testvérek. Mindez arra mutat, hogy Kézai korában már újra teljes kifejlesztettségű nyelvi testvér-ősök és a kettős nemzetség-ősök követelménye. Jellemzően egészíti ki ezt az adatot, hogy Etele őrszemait a világ 4 része felé osztja szét (11. §.), ami nagyon emlékeztet a törökök világtájak szerinti hadrendjére.

Előfordul az is, hogy Kézai a 2-es alapján csoportosít olyan adatokat, melyek egyéb forrásokban 3-as egységben fordulnak elő. Kézai az ágostai veszedelemben (15. §.) csupán Lél és Bulcsu vezérségéről tud, a német krónikás elbeszélése viszont, — mely szerint a németek Bulcsut, Lélt és még egy harmadik vezért, Surt vitték és akasztották fel Regensburgban, — valamint az, hogy Anonymus a honfoglalásban Bulcsut, Lélt és Botondot együtt szerepelteti, a fejlettebb, földművelőbb kultúra hármasszó követelményének tekinthető.³⁸ Másrészt azonban Kézainál is láthatjuk az ősi nomádos kettősségektől a hármasságok felé vezető átmenetet, így például nála a hun kapitányok nevei: Béla (Etele fia), kinek testvérei Keve és Kadocsa, Etele testvérei pedig Reuwa (Rof) és Buda.³⁹ Hogy Szár Lászlónak Kézainál három fia van: András, Béla és Levente, valószínűleg az idők folyamán mindinkább föllépő hármasszó követelménye.⁴⁰ A nagy tömegeket kifejező számok területén is megfigyelhető Kézainál bizonyos ingadozás a 2-es és a 3-as számrendszer között: előfordul nála egyrészt a 20,000, másrészt a 3000, 15,000, 30,000 és 60,000 mint a nagyság és sokaság kifejezője. (l. 9, 13, 15, 18, 21. §.)

c) *A magyar törzsek száma a krónikákban.* Külön figyelmet érdemel végül a honfoglaló magyarság törzseinek a száma, ahogyan az Anonymusnál, Kézainál és a XI–XIII. századi

külföldi kútfőknél megjelenik. Mindezeknél teljes egyöntetűséggel *hét* a magyar törzsek száma. Pauler Gyula szerint az Anonymus és Kézai elveszett, közös régi forrásában (amelyet ő „B“-vel jelez, Hóman Bálint pedig az 1091—1092 tájon íródott „Gesta Ungarorum“-nak) benne kellett lennie, hogy a magyaroknak 7 vezérük volt.⁴¹ Anonymus a magyarok és a kunok 7—7 vezérééről szól. Kézai pedig a magyarok 7 kapitányáról.

Freisingi Otto krónikájában megemlékezik az augsburgi csatáról is, ahol szerinte a magyarokat mind leölték, úgy hogy csak 7-en maradtak. Ezt a mondát továbbfejti a XIII. század elején író Albericus, aki Freisingi Otto és Sigebertus után indulva megjegyzi, hogy az augsburgi ütközetből „megmaradt 7 magyarból egy lett a király. Ezek hazatérve, az egész népet, mely nem ment ki velök a háborúba, szolgaságba taszították. Csak a megmaradt 7 magyarból származnak most a nemesek Magyarországon“.⁴² Minthogy a 7-es szám a külföldi iratokban csak azután említetik, amikor a nyugati népek és a magyarok közötti érintkezés szorosabb lett, Marczali joggal fölteszi, hogy a 7-es szám csak a *hét* vezér magyar mondájából eredhetett. (MNT I. 185.) Anonymus és Kézai viszont még nem tudnak a 7 gyászmagyarról. Azonban későbbi krónikáink (Márk krónikája, a budai és a pozsonyi krónika) beszélnek, hogy egy magyar sereg Gallia felé ment zsákmányolni s a visszatérő sereg egy részét a szász herceg megverte s csupán 7-et hagyott élve közülük, füleiket megcsonkítva, hírmondónak, akiket itthon a közösség arra ítelt, hogy sátorról-sátorra koldulva tengessék életüket.⁴³ Marczali azután a XII. és XIII. századbéli külföldi tudósításokat s a magyar krónikák elbeszélését egymás mellé állítva, igen jogosan az alábbi végső következtetést vonja le: „Az idegenek egyaránt hallva a szerencsétlen hét magyarról és a hét vezérről, könnyen összekötötték őket, mint ahogy Alberich tette, és a mi krónikánknak azután, mintegy tiltakozásul, ki kellett emelniök, hogy a nép ugyan a hét gyáváról szól, de azért a hét vezér is énekeltetett magáról“ (MNT I. 186—187.)

Lássuk már most, miképen történt, hogy míg a honfoglaló magyarságról igen nagy valószínűséggel megállapítható a 8-as mint törzsszervezeti szám, addig az Árpádkorban nemcsak a magyar törzsek számát fogalmazzák meg 7-ben, hanem az mint a magyarok jellegzetes, kedvelt és megénekelte számegysége jelenik meg, melyet a külföldi krónikairók egyéb esetekre is alkalmaznak s a magyarok legfőbb 7-es számú hagyományával: a *hét vezér* mondájával zavarják össze.

Az átmenetet világosan mutatja Anonymus, aki az eredeti 8-as törzsszámot olymódon csoportosítja 7-esekben, hogy különválasztja a kabarokat (kunokat) s azoknak szintén 7 törzset tulajdonít. Hogy azonban az eredeti 8-as had- és törzsszervezet még benne él a hagyományban, erre mutat Kézai adata, melyszerint a magyarságnak a honfoglalás idejében 108 nemzetsége volt (5. §.), amit Tagányi Károly nagyon helyesen a 100 (= sok) és a 8 (= Konstantinos törzsszáma) összetételéből magyaráz.⁴⁴ A 8 magyar törzsnek 7-re való redukálása meg kellett hogy legyen már Anonymus és Kézai közös forrásában, kérdéses csupán az, hogy vajjon Konstantinos 3 kabar törzsét melyik forrás, a „Gesta Ungarorum“, vagy Anonymus emelte-e fel 7-re.

A 8-as törzsszámoknak 7-esre való fölbontása logikusan következik abból az átalakulásból, amelyen a magyarság végleges letelepülése által keresztülment. A honfoglaló magyarság mint harcias, nomád állattenyésztő nép, a 7-essel mint hadiszervezeti egységgel semmit sem kezdhett: gondolkodásában — inkább térbeliségre, mint időbeliségre beállított mentalitása révén — a kétszeri kettéosztáson alapuló 8-as volt a természetes, sőt kedvelt szám. Valószínű, hogy ismerték a fejlettebb időszámítási rendszereket is, de ezek nem jutottak gondolkodásukban és életmódjukban olyan döntő jelentőségre, mint a törzsszervezet kiemelkedő számai. Ezzel szemben az Árpádkori magyarság, ha változatlanul tovább is üzte az állattenyésztést, mégis egyrészt elszakadt a nomád hadiszervezettől, másrészt a részletezőbb földművelés révén sokkal inkább kapcsolatba került a fejlettebb időszámítások számbeli egységeivel. Az átalakulásnak ezen a fokán a 8-as semmitmondó szám: a *teljesség* kifejezésére a 7-es és a 12-es, a *sokaság* kifejezésére a 30, 60, 100, 1000 stb. szolgálnak. Mi sem természetesebb tehát, mint hogy a honfoglaló magyarság törzseiről szóló hagyományban a törzsek száma 7-re száll le, illetve 7-es csoportokban rendeződik.

Befejezés.

Reámutattunk arra, hogy a letelepültebb életmód s a foglalkozások egyensúlyának a földművelés javára való eltolódása hogyan nyomja reá bélyegét a magyarság kedvelt számaira és milyen befolyást gyakorol a számformák és számvariációk kialakulására. Ennek a folyamatnak a során a magyarság lelki átalakulásában az akarat világának a rovására mindinkább tért nyer az érzelmek világa s a nomádokra jel-

lemző akarati beállítottságnak a helyébe a harci dicsőségnek inkább irodalmi magasztalása lép. A Szent István halálát követő időszak az, mikor (Szent István, Szent Gellért alakja körül) legendák szövődnek, mikor a honfoglalás (Árpád) és a kalandozások (Lél, Bulcsu és Botond) koráról hősi elbeszélések keletkeznek. A *Gesta Ungarorum* egy dicső, de relative nyugodtabb korban, Szent László korában alakul ki írásban is.⁴⁵ Utána majd egy egész századnak kellett elteltie, hogy a hősi elbeszélésekből és az énekesek csacska meséiből Anonymus romantikus Gestája megszülessék. Anonymus esztetikai szépségeket kereső törekvésére Arany János⁴⁶ s újabban Hóman Bálint⁴⁷ mutatott rá. Kézai Gestája egy, a nomádság felé erősen visszahajló korszak terméke. A hős királyokról (Béláról és Endréről, Gézaról, Salamonról és Lászlóról) szóló elbeszélések egy újabb hősi korszak idején (Nagy Lajos korában) rögzítődnek végleg a budai és pozsonyi krónikákban és Márk krónikájában. Az állandóan a békés letelepültség felé haladó társadalom életében is tehát mindig a nomádos állapotok felé való visszafordulás harcias periódusai azok, amelyek a történeti (és számszerű) emlékek följegyzésével s az ősi dicsőség irodalmi feldolgozásával is kifejezik annak a szerencsés egységnek a meglétét, melyben az akaratmegfeszítés harci lendülete a békésebb társadalmak esztetikai szépséget kereső hajlamával kapcsolódik össze.

Jegyzetek.

¹ L. Bibó I., A számok szerepének és jelentésének kialakulása az emberiség történetében (N. és Ny. 1934, 7—9. és 1935, 4—6. számában, illetve a hasonló című különnyomatban).

² V. ö. Domanovszky S., Kézai és a hunkrónika. (Károlyi Emlékkönyv, 128.)

³ Konstantinos, De adm. imperio 37: „Tudnivaló, hogy egész Patzinakia nyolc kerületre oszlik, és mindegyiknek külön nagy fejedelme van. ... A nyolc kerület negyven részre oszlik, és apróbb fejedelmeik is vannak“. (MHK 116—117.)

⁴ „Tudnivaló, hogy a besenyők négy törzse, t. i. a Kuartzi-tzur, Szyru-kalpeé, Boro-talmat és Bula-tzoszpon, túl lakik a Dnyeperen a keleti és északi részekben. ... A többi négy pedig innen lakik a Dnyeperen nyugatnak és északnak“. (MHK 117.)

⁵ Ibn Fadhlán szerint: „kétféle kazar van: az egyik kazar fajt *kara kazar*-nak hívják, ezek annyira sötét barnák, hogy majdnem oly feketék, mint az indiaiak, a másik kazar faj fehér és szépsége s arányai által feltűnő“. (MHK 216.) V. ö. Ibn Khordädbehnek a IX. század derekáról való tudósítását: „A kazaroknak két osztálya van, az egyik a katonai s ez moszlimokból áll, a másik a zsidók s ez a polgári elem“. (MHK 245.)

⁶ Isztakhrí szerint: „Ennek a városnak nincsenek (hozzá tartozó) falui, csak mezei vannak húsz paraszanga kiterjedésben, ahova (a lakosok) nyáron kimennek szántani, vetni s betakarítani; terményeik egy részét a folyó partjához viszik, más részét a róna kezdetéhez s ezeket részben szekereken, részben vízen szállítják el. Élelmiszereik közt a leggyakrabban előforduló a rizs és a hal“. (MHK 228—229.)

⁷ Gardizi szerint: „A kazarak tartományában szántóföldek és sok kert találhatóik, s ez a föld az életnek sok kényelmét nyújtja; méhek is nagy számmal vannak és jó viaszot visznek innen ki“. (MHK 158.)

⁸ Isztakhrí szerint: „Itszil városa két részből áll, u. m. az Itszil nevű folyó nyugati oldalán levő rész, ... s a folyó keleti részén levő rész; a király a város nyugati részét lakja, ... kőfal veszi körül; e rész építkezése nagyon terjedelmes. Lakóhelyeik nemez-sátrak és csak kevés vályogból készült házuk van; vásártereik s fűrdők vannak“. (MHK 223.)

⁹ B. sz. Konstantin szerint: „...Patzinákia... egész Sarkelig, a kazárok váráig terjed. (MHK 131.) V. ö. továbbá Ibn Rus-tát: „Mondják, hogy a kazárok régebben, félvén a magyaroktól és más, az ő földjükkel szomszédos népektől, magukat körülzárták“. (Id. Németh Gyulánál, A honfoglaló magyarság kialakulása, 155.)

¹⁰ Isztakhrí szerint: „A kinestár jövedelmi forrásai vámokból és a kereskedők tizedeiből állanak, amelyek a szárazföld, tengeri s folyami útvonalakra megállapítottak. A falusi s vidéki nép kénytelen minden élelmiszer- s ital után, mire szüksége van, beviteli vámot fizetni“. (MHK 225.)

¹¹ Ibn Fadhlán szerint: „A kazar (fő) király címe *khákán*, ... helytartójának címe *khákán bhū* és ez vezényli a hadsereget és kormányozza az országot; ő intézi a háborút“. (MHK 217.)

¹² „Ennek (a khákán bhunak) helytartója a *kender khákán*, akit a hivatalban egy *dsausir*-nak címzett férfi követ“. (MHK 218.)

¹³ Isztrakhrí szerint: „A királynak hét bírója van a zsidók, keresztények, moszlimok s bálványimádók közül“. (MHK 225.) Ibn Fadhlán szerint: „A királynak kilenc bírója van a zsidók, keresztények, moszlimok és bálványimádók közül“. (MHK 215.)

¹⁴ Hóman-Szekfü. Magyar történet, 42.

¹⁵ Ibn-Khordadbeh tudósítása, idézve Vámbéry i. m. 27.

¹⁶ Gardizi szerint: „A magyarok bátrak, jó kinézésűek és tekintélyesek. Ruházatjuk színes selyemből készült, fegyverzetük ezüsttel bevont, fényt kedvelők“. (MHK 172.)

¹⁷ Ibn Rusta a következőket írja a két folyó (valószínűleg a Don és Dnieper) közötti hazájukról: „Tartományuk kiterjedt s egyik határuk a Fekete-tenger alkotja s ebbe két folyam szakad, ... ezen folyamok közt laknak. Télvíz idején, aki ezen folyók valamelyikének közelében lakik, e folyóhoz húzódik s a telet partjain tölti el halászva; az ott tartózkodás tél idején nekik alkalmasabb“. (MHK 168.)

¹⁸ Németh Gyula i. m. 172: „Bolgár-török jövevényszavaink...: *tok, söreg, borz; görény, ürge, gödény, tuzok, alma, körte, kőkény, som, köris, szöllő, bor, seprő, szür*“... — V. ö. Zichy J. gr., A magyarság őstörténete és műveltsége a honfoglalásig (A Magyar Nyelvtudomány Kézikönyve, 1923) 50—52: bolgár-török jövevényszavak a magyarban, amelyeket vagy a Kaukázusban, vagy egy még régebbi bolgár-török érintkezés útján tanultunk

el, a következők: gabona termelésre vonatkoznak: *árpa, búza, tarló, eke, kepe, kéve, szárú, szór*... A gabona feldolgozására vonatkozik: *ór* (öröl)... Növénytermelésre vonatkoznak még: *kender, komló, borsó és tormas; gyümölcsstermelésre és szőlőgazdaságra: gyümölcs alma, körte, szőlő, szúr*, (szüret, bor) *söprő*... „A magyar nyelv bolgár-török jövevényszavai az állattenyésztésnek majd minden ágára kiterjednek. *Bika, ökör, tinó, úszó, borjú*... disznó... ser-te... ártány“. — Lásd továbbá Hóman-Szekfü i. m. 65.: „Az alánok nyelvéből való jövevényszavaink *vért, kard, üveg, vám, hid, aszszony* = királynő, *fizet, gazdag, kert, méreg, tölgy* stb.“

¹⁹ Ibn Rusta szerint: „A szlávok felett fennhatóságot gyakorolnak, reájuk szüntelen kemény adókat vetnek ki s őket rabszolgáiknak tartják“. (MHK 172.)

²⁰ Fettiich Nándor, A levediai magyarság a régészet megvilágításában. Századok, LXVII. 270. Lásd u. o. 268. „Az ősmagyar fémművesség normann elemeiből arra lehet következtetni, hogy a kazárok szerepét a Donec-medencében a IX. század közepe körüli időben lassanként a magyarok vették át és nagy gazdasági és katonai fellendülésük idején is ők ültek *Verchne-Saltovoban*“.

²¹ Ibn Rusta szerint: „A szlávokat meg-megtámadják s *foglyaikkal* a tengerparton a rúmi (bizánczi) birodalom *egyik kikötő helyére* mennek, mely *Karkh*nak mondatik... A midőn a magyarok rabszolgáikkal Karkh elé érkeznek, a rúmiak eljőkkbe jönnek s vásárt csinálnak velök. A magyarok rabszolgáikat nekik által adják s cserében byzanti (rúmi) aranyszöveteket, színes gyapjuszőnyegeket és más rúmi árukat kapnak“. (MHK 169—170.)

²² „A leánykérésre nézve, nekik (t. i. a magyaroknak) következő szokásuk van: Ha a házasulandó férfi valamegy nőt el akar venni, megfizeti a kalimot, amely az ő gazdagságához képest, több vagy kevesebb számú lóból áll. Mialatt a kalim felett egyezkednek, a leány atyja a vőlegény atyját a saját házába vezeti és mindent összeszed, amiye neki: menyét-, hód-, evet-, nyest-, róka-prémekből van. ... kiválogat *tíz* prémet s ezeket egyenletes helyen összegöngyölgeti és a vőlegény atyjának lovához kötve, az illetőt hazakereszti. Az (t. i. a vőlegény) elküldi a menyasszonyért megállapított: lovakból, pénzből és árukból álló kalimot, erre azt a nőt az ő házába hozzák“. (Tagányi Károly, A hazai élő jogszokások gyűjtéséről, (Néprajzi könyvtár, 1919. 23—24.) a gr. Kuun Géza által fordított Gardízi szöveg (MHK 172—173.) helyesbítése.)

²³ „Jordanes a VI. sz. közepén szól a „hunugur“-okról, mint a Pontus vidékén lakó népről. Megemlíti, hogy prémkereskedéssel foglalkoznak“. (Németh Gy. i. m. 179.) „Az onogurok híres prémkereskedők. A magyar nyelv bolgár-török eredetű szavai között pedig a prémiparnak világos nyomai vannak. A bolgár-török eredetű magyar *szücs* szónak eredetileg »varró« a jelentése; *ködmen* szavunk a magyarban bőrből készült ruhadarabot jelent, a törökben csak „felöltőt“; a magyar *szirony* török megfelelője csak „szíj-jat“ jelent. (U. ö. 182.)

²⁴ Konstantinos szerint: „Az első a kabaroknak a kozároktól elszakadt nemzetsége, a második a Neké, a harmadik a Megeré, a negyedik a Kurtgermat, az ötödik a Tarján, a hatodik a Genakh, a hetedik a Karé, a nyolcadik a Kaszé nemzetsége“. (MHK 124—125.) — Németh Gy. (i. m. 272.) szerint a 8 törzs neve: Kabar, Nyék, Megyer, Kürtgyarmat, Tarján, Jenő, Kér, Keszi.

²⁵ Moravesik Gy. MNy. XXIII. 226—227., id. Németh Gy. i. m. 166—167.

²⁶ Hogy török szervezetű népeknél több törzsből álló egység egy másik törzsszövetséghez *egy* törzsként csatlakozhat, erre nézve lásd Németh Gy. i. m. 15.: „Kínai forrásokból tudjuk, hogy az ujuguroknak eredetileg 9 törzsük volt; később csatolták magukhoz tizedik törzsül a basmylok törzsét a tizenegyedikül a Karluk törzset. miután e két népet legyőzték“. Amint látjuk, bár a karluk törzsek számegegysége „három karluk“ s mégis csak 11 szerepel, mint az egyesült törzsek (9+1+3) száma.

²⁷ „Atyám, a kagán, tizenhét emberrel kivonult... midőn összegyűltek, hetvenen lettek, ... embereket gyűjtött s őket összetartotta. Hétszáz férfi volt már összesen. ... (A tizenhét, hetven és hétszáz természetesen nem veendő szószerint.)“ Németh Gy. i. m. 13.

²⁸ Németh Gy. (i. m. 39–40.) a következő népneveket idézi: „*Üč-oyuz* 'Három-oguz'; *Alty-cyuz* 'Hat-oguz'; *Sükiz-oyuz* 'Nyolc-oguz'; *Üč-karluk* 'Három-karluk', kikről a kínaiak is feljegyzik, hogy három törzsből állottak s 'Három-törzs'-nek is nevezték magukat. Ontörturuk 'Tizennégy-nemzetség' egy kara-kalpak néprész neve. *Kyrk-jayma* 'Negyven-jayma' egy XI. századi török törzs“. A tíz törzsből álló nyugati türkök neve a türk feliratokban *On-ok* 'Tíz-nyíl'. (i. m. 41.); „... a tíz törzsre osztott nép tíz fejedelme egy-egy nyilat kapott a kagántól s innen kapta a „Tíz-nyíl“ nevet a tíz törzsből álló nép, melynek öt törzse keletre, öt törzse nyugatra lakott. ... Oguz kán népe — hat fiának megfelelőleg — hat fő-törzsből állott“. (i. m. 42.)

V. ö. Ligeti „Die Herkunft des Volknamens Kirgis“ című értekezésében (Körösí Csoma-Archiv I. B. 375–77.) előforduló népnevekkel: „Mit Zahlen zusammengesetzte Stamm- und Völkernamen sind z. B. folgende: Der Vielgenannte Völkernamen *kimak* ist nach Marquart ursprünglich *iki imäk*. Die Orkhon-inschriften erwähnen oft die *üč garyqan* 'drei q.' Ein karakirgisches Geschlecht heisst *üč tamya*, ein özbegisches *üč tamyalı*. Die Chinesen erwähnen auch die drei Stämme der *üč quartuq*, wobei wir sogar erfahren, dass sie sich später selbst 'drei Stämme (san sing)' genannt haben. Auch Abulyázi tut dreier Turkomanenstämme Erwähnung, deren gemeinsamer Name *üč il* war. Die Vereinigung der Stämme *ulat*, *berlas*, *terlas*, *tarqan* (oder *sulduz*) wird in ähnlicher Weise *tört ulus* 'vier Völker' genannt. Die vier afghanischen Mogulenstämme heissen *čor ajmac* 'vier Stämme'. Kazakische Geschlechter führen die Namen *tört qara*, *tört aul*, *čar džitim* (vier dž.), ein teleutisches *tört ás*, ein özbegisches *tört tamyalı*. Die *beš bärän* (fünf b.) *beš kämpir* sind karakirgisches Geschlechter. *Beš bojaq* ist ein schorzisches, *alty ajaq* (sechs a.) ein karagatschisches Geschlecht. Die Jenissei-inschriften erwähnen die *alty oyuz*, die Orkhon-inschriften die *alty čub*. Es bestehen ein karakirgisches Stamm der *džeti qul* (sieben q.), ein kasakischer der *džetti urı*, ein sagaisches Geschlecht der *četti pürü*. Bei den Kasaken haben wir die *segis sary aldžan* (acht s. a.). Die köktürkischen Inschriften liefern: *sekiz oyuz*, *toquz oyuz* (neun o.), *toquz tatar*. Ein Geschlecht der *qytai qypčaq* heisst *togus bai*, Rašideddin und Abulyázi sprechen oft genug von *toquz ujgur* und *on ujgur* (zehn o.). Häufig erwähnen die Orkhon-inschriften die *otuz-tatar*. Bulgarisch-türkische Stämme sind die *uturjur* (dreissig *oyur*) und die *onoyur* (zehn *oyur*).

Auch an mongolischen Beispielen fehlt es nicht. Solche sind: *dörbän oirad* (vier ö.), *dörbän xoriya*, *dörbän xari*, *tabun nutuc* (fünf Stämme), *dolčyan tümüd* (sieben t.), *arban xojar tümüd*

(zwölf t.), *naiman minyon zoit* (acht tausend x.). Der einheitliche Name der Mongolen lautet bei Sanaη Setsen döcün tümän (vierzig t.).“

²⁹ Taksony idejében a Bulár földről nagyon sok ismaelitával jöttek fölötté nemes urak: Billa meg Baks... „Ugyanerről a tájékról jött egy Hetény nevű igen nemes vitéz“. (Anonymus, 57 f.) — V. ö. Pauler, A magyar nemz. tört. Szt. Istvánig, 96.: „a kőből, mészből épült cseh Prágába, hová szlávok, oroszok portékáikat vitték, 973 körül, a magyar területről eljöttek zsidók, mozlímok, magyarok, törökök — s áruikért, bizánci pénzükért, szőrneműeket, prémeket és rabszolgákat vittek haza magukkal“. — Magyarországból Bulgária felé ezüsttel és lóval kereskednek. (MHK 375.)

³⁰ Pauler Gyula, A magyar nemzet története Szent Istvánig, (Budapest 1900.) 101.

³¹ Szt. István törvényei szerint, ha valaki haragjában vagy gőgjében szándékos emberölést követ el, 110 arany pénzt fizessen. Eből 50 a királyi fiskust illeti, 50 a rokonokat, 10 pedig a közbenjárókat, a bírókat. Aki nejét megöli, ha az illető ispán, 50 tinóval engesztelje ki a nő szüleit, ha vitéz vagy jobbmódú ember, 10 tinót, ha közember, 5 tinót fizessen. Fegyveres támadás esetén 100 tinó a váltság, ha vitéz tör más vitéz udvarára, 10 tinót, ha közember, 5 tinót köteles fizetni. Ha főember követ el esküszegést, 50 tinó a váltság, ha közember, 12 tinóra váltsa meg kezét. A gyűjtogatónak 16 tinó „mely 40 solidust ér“ a bírsága. A leányrabló vitéz 10 tinót fizet, ha közember 5 tinót. Ha szolga lop, orrát váltsa meg 5 tinón, ha csonkitott orral lop, megválthatja füleit 5 tinón. Ha harmadszor is lop, halállal bünhődik. Ha házas nő lop, két ízben váltsa meg a férje, harmadszor el kell adni szolgaságba. A boszorkányt vigyék az egyházhoz, ha harmadszor is bűnbe esik, adassék át a bíróságnak.

³² Endrének a tihanyi apátság részére adott adománylevelében a következők szerepelnek: „a kolostornak 20 ekeföldje van... földjeit hatvan telek vagy házhely lakossága művelte. A kolostor másféle szükségletére, szolgálatára húsz vincellér szöllejével, húsz lovas legény, tíz halász, két szakács, két varga, két ács, egy ötvös, két kádár, malmával két molnár, egy faragó vagy esztergályos, egy mosó ember, egy timár és tíz szolgáló leány állott készen. 34 csődört kancáikkal öt lovász, 100 tehenet három gulyás, 700 birkát három juhász, 100 disznót két kanász őrzött. 50 méhkasnak két méhész viselte gondját. Azonkívül megígérte a király, hogy a szerzetesek szükségletére minden évben méneséből ötven csikót ad. A kolostor szolganépe mindössze 140 házat foglalt el“. (Pauler: A magyar nemzet története az árpádházi királyok alatt I. 123.) — „Mind-ezeket szabad ajándékozással adtuk az előlmondott monostornak... ezen rendelet (decretum) áthágója... kényszerítettessék 12 font arany fizetésére“. Erdélyi L., A tihanyi apátság története (Budapest 1908.), I. 13.

³³ Erdélyi i. m. 14.

³⁴ Anonymus kevésbé kötött, nem egyszer csak összetételük kibontásai útján megmagyarázható számai a következők: „a szclitaiak Cirust, a perzsák királyát háromszázharmincezer emberével együtt megölik“. (I. f.) Almos vezérnek tízezer márkát küldöttek, meg ezer lovat... továbbá száz kún fiút, valamint negyven teherhordó tevét“. (10. f.) A ladomériek vezére Almosnak „kétezer márka színaranyat,... háromszáz paripát,... huszonöt tevét és ezer ökröt... adott“. (11. f.) „Halics vezére elrendelte, hogy kétezer nyilas és háromezer paraszt járjon előttük s... utat készítsen nekik“. (12. f.)

Mindezek valószínűleg a későbbi időknek, Anonymus korának kedvelt, kerek számokban kifejezett nagyszámjai.

³⁵ L. Kézait (3. §.), v. ö. továbbá, hogy Anonymusnál Gyula vezérnek épúgy két leánya van, mint Kézainál az alánok fejedelmének, Dulának. (Hóman: Magyar történet I. 66.)

³⁶ Hóman (A Szent László-kori Gesta Ungarorum és XII–XIII. századi leszármazói, 31.) említi, hogy „néhány ponton Kézai kivonatos Gestája is közelebb áll a krónikák bizonyos csoportjához és Anonymushoz, mint a bővebb krónikák“. Kézai és Anonymus egyezéseit tüzetes szövegkritikával Domanovszky (Kézai Simon mester krónikája 39, 77, 82, 87, 91.) mutatja ki. Hóman i. h. szerint „figyelmet érdemel az is, hogy a Kézai kivonat címe — Anonymus-sal egyezően s a későbbi krónikáktól eltérően — Gesta Hungarorum“.

³⁷ Domanovszky (Kézai Simon mester krónikája, 40.) szerint Etöl és Tagora (Tugotha—Tugora) eltorzulás *Justinus*-ból V. ö. u. o. 42.: „Az »Etul id est Don«, mint határmegjelölés pedig valószínűleg az »Etul et Don«, Volga és Don kifejezésből torzult“. Ha így is lenne, ez még nem magyarazza meg az eltorzulásban újra föllépő kettősséget. Itt valószínűleg lelki szükségletről van szó, amely mindenképen egy *kettősségben*, itt a két legnagyobb folyó megjelölésében jut kifejezésre. Sokszor előfordul, hogy egy-egy nagy területet egyszerűen 2 vagy 4 folyóvízzel fejezünk ki, pld. a magyar címer 4 (népszerűen a *Duna, Tisza, Dráva, Száva* folyókat jelképező) polyáját. A források is az Itil (Don) és a Duba (Kubán) területéről szólnak, pedig a magyarok Kaukázusvidéki hazája valószínűleg legalább 4 vagy 5 nagy folyó (a Don, a Kubán, [Hypanis], a Jagorlik, a Jeja [Rhombites] és a Kuma [Udon]) mellékére terjedt ki.

³⁸ Hóman i. m. 7.: „Tres autem reguli in bello capti Ungarorum suspendio perierunt“.

³⁹ Hóman (i. m. 57) rámutat arra, hogy Kézai „Jordanestől vette át a Mundzuk-fiakról (Attila és Bleda) szóló értesítést, kiegészítve azt a magyar hagyományból vett nevekkel (Keve, Vela vagy Bela, Kadocsa, Kádár)“. Az átvétel ténye azonban nem mond okvetlenül ellent annak a föltevésnek, hogy itt az eredeti dualisztikus (már Jordanesnél a hun hagyományokból merített) felfogás változott át hármassággá. Az, hogy Kézai az eredeti dualitást keveri a magyar (szintén dualisztikus) hagyományokkal, nem érinti az időközben föllépő hármasszó szükséglet lelki okokból is komplikálódó mozzanatait.

⁴⁰ Lehet, hogy a történelemben eredetileg csak *András* és *Béla* szerepelt s *Levente* a „Bajnok“ („pugil“ „benin“) Béla megkettőzése. V. ö. Pauler Magy. Nem. Tört. I. 553: „Pugilnak nevezi ismételve Albericus (MG. SS. XXIII. 793. 795. 798. l.), krónikáinkban, Kézainál »regnavit Benyn Béla«, KKC, 47, »De Bela duce Benyn dicto« c. 52. »Bela vocatus Benyn« (Fl. II. 86. 151. 153. 166) kitételrel találkozzunk“.

⁴¹ Pauler Gy., A magyar nemzet története Szt. Istvánig, 208. V. ö. Hóman B. (i. m. 24.) „A krónikás világos tiltakozásából kiderül, hogy voltak oly régi kódexek, melyekben a honfoglalás a *hétmagyar* személyes tényeként volt feltüntetve, a néphagyományra való hivatkozással (*assignant hanc rationem, quod vulgus dicit septem Hungaros*). A korunkra jutott művek közül csak *Anonymus* és a *Zágrábi Várad-i krónikák* rokonai e régi kódexeknek“.

⁴² Az erre vonatkozó. Hóman által közölt teljes szöveg (i. m. 7.) így hangzik: „Anno 957. Episcopus Otto, hoc factum ita attestatur: Ungarorum gens seivissima... Barbari vero... *septem tan-*

tum residuis, omnes deleti dicuntur. Sigebertus: Tres autem reguli in bello capti Ungarorum suspendio perierunt. Et de illis septem Ungaris, qui remanserunt, unus ab eis factus est rex. Hi venientes in terram suam totum populum, qui non exierat cum eis ad bellum, in servitutum redegerunt, qui autem de ipsis septem nati sunt, ipsi sunt modo viri nobiles in terra Ungarie, quamvis eorum nobilitas magne servituti subiaceat.

⁴³ Márk krónikája II. 19. f. (idézve Marczalitól MNT I. 186.)

⁴⁴ Tagányi Károly, A honfoglaló magyarság 108 nemzetsége (Népelet I/II, 1923/24, 129—133.)

⁴⁵ Hóman megállapítása szerint (Hóman-Szekfü: Magyar történet, I, 301.): „1091-ben vagy 1092-ben írta meg Szt. László udvarának egyik tudós papja a *Gesta Ungarorumot*, középkori történetírásunk legkimagaslóbb termékét“.

⁴⁶ „Hogy a mi költészetünk is eredetileg csupán a rhytmus báját ismerte, s minden afféle, mint rím és mérték, nála legfőlebb esetleges volt: alig szenved kétséget. Igaz ugyan, hogy legrégebb versek emlékeink, milyen a Pannónia megvétele tárgyazó ének, már rimelt alakban is fordulnak elő; sőt Béla névtelenjének pár helyéből, hol a magyar történeti dalt fordítani látszik, rímes eredetét sejtünk. Ily helyek már, midőn a vezérekről szól:

Omnes loca sibi acquirebant,
Et nomen bonum accipiebant.

továbbá a pogány Thonuzobáról beszéltében:

Et dum Beatus rex Stephanus
Verba vitae praedicaret
Et Hungaros baptizaret,
Tunc Thonuzoba in fide vanus
Noluit esse Christianus,
Sed cum uxore vivus
Ad portum Obad est sepultus.

és már előbb, Gyuláról szólván, ismétli magát:

Quod in fide esset vanus
Et noluit esse Christianus. —

Arany J.: A magyar nemzeti versidomról, (Arany János összes munkái, V. k. Franklin társulat, 1900.) 277—278.

⁴⁷ „Az ő korában, a hiszékenységre hajló, csodás és mesés dolgokat való tényként tárgyaló, kritikátlan történetírók korában, valósággal üdítően hat ez az önálló főre valló tudós racionalizmus. ... *Anonymus* egyike volt a történeti források alapján dolgozó, de ezek nyers anyagát kerek szépirodalmi formába, művészi egészbe öntő *historia-* vagy *gesta-íróknak*. Ennek a korai középkorban szokatlan, német földön később is ritka történetíró-típusnak *Anonymus* egyik legjellegzetesebb képviselője. Felületes vizsgálattal hajlandók volnánk egy korai reneszánsz-hullám előjelét látni ebben a félig tudományos, félig szépirodalmi munkásságban. A klasszikus irodalom — különösen a retorikai színezés iránt hajlamos Livius — hatása félreismerhetetlen. De ez a hatás csak külsőleges és közvetett. *Anonymus* irodalmi mintaképei a párisi egyetemen sokat olvasott *Dares Phrygius* trójai története és más hasonló regényes színezetű történeti rajzok voltak. *Dares-t* és a francia regélő történetírókat... német írók is olvasták, de szellemi hatásuk az ő komoly és nehézkes német tollukon alig ismerhető fel. *Anonymus* izlésén és stilusán a regényesség és könnyebb formák iránt már akkor hajlamos XII. századi Páris hatása alatt mélyebb nyomokat hagytak“. (Hóman i. m. 45—46.)